

Conf. univ. dr. Mirel Bănică,
Institutul de Istorie a Religiiilor al Academiei Române

DUPĂ 30 DE ANI. CREDINȚĂ, SCHIMBARE, ADAPTARE. ATUNCI ȘI ACUM

***Résumé:** L'article contient une analyse de l'évolution du fait religieux contemporain en Roumanie, depuis les années 1990. On a pris en compte la dimension théologique, sociale et, surtout, générationnelle. Le but a été de surprendre les principaux changements qui se sont produits depuis et esquisser un portrait et inventaire de l'état de chose d'aujourd'hui. L'article se termine par une question ouverte et un appel au dialogue et une meilleure compréhension de la relation de l'Église avec les médias et la société roumaine, afin de faire face aux défis du monde contemporain.*

***Mots-clés:** analyse, dialogue, changements, réponse.*

1. Transformările dramatice din societate pe care le-a cunoscut România sub regimul totalitar comunist timp de 50 de ani, nu au dus la „dispariția” religiei ortodoxe, așa cum s-a dorit inițial de către arhitecții noii orânduiri impuse de Moscova. Orientarea „materialist-dialectică” și secularizarea intensivă a instituțiilor bisericești practică de către autoritățile comuniste au avut ca rezultat o „reajustare” a religiei ortodoxe în funcție de constrângerile vremurilor dificile traversate. A se vedea, în acest sens, și faimosul *Decret 410/1959*, legat de reorganizarea vieții monastice. Din punct de vedere global, religia ortodoxă a fost legată de dinamica socială și culturală a modernizării comuniste, care dorea, după cum scrie profesorul Hermann Lubbe de la Universitatea din Zurich, Elveția, o „slăbire a semnificantului religios perceput ca mijloc de control social”¹. Momentul 1990, marcat de schimbarea

1. Herman LUBBE, „Secularisation des institutions religieuses”, în *Revue de méthaphysique et de la morale*, Armand Colin, Paris, no.2/1995.

de „regim de istoricitate“², precum și formidabila „renaștere“ religioasă care i-a urmat se înscriu deci într-un cadru specific, bine delimitat istoric și social. În paginile ce urmează vom încerca să definim principalele caracteristici ale *faptului religios* specific tinerilor de la începutul acelor ani, sub forma unor reflecții, dar și a unor interogații deschise în așteptarea unor studii specifice pe acest subiect.

2. Întrebările legate de identitatea și funcționarea unei generații revin periodic în orice cultură, indiferent de ordinul de importanță a acesteia. Tinerii care umpleau până la refuz amfiteatrele universităților în 1990 și în anii imediat următori atunci când aveau loc conferințe cu tematică religioasă sau culturală fac parte dintr-o generație aparte, extrem de individualizată, dar dificil, totuși, de definit. Cum poate fi, totuși, caracterizată ea? Generația celor care au redescoperit Tradiția și „memoria Ortodoxiei“ asociată acesteia? Generația născută din deruta prăbușirii unui sistem și nașterea dureroasă a altuia, în căutare de sens? Sau, pur și simplu, pragmatic, o generație care în lipsa programelor de televiziune, a Internetului și a divertismentului ieftin își găsea mai mult timp pentru instrucția spirituală, în comparație cu generațiile de astăzi?

3. Tradiția ortodoxă era redescoperită, perpetuată și transmisă prin „serile duhovnicești“, reuniunile A.S.C.O.R., dialogurile cu tinerii, pelerinajele la mănăstiri și biserici renumite. Cu trecerea timpului, această afirmație mi se pare a fi cheia înțelegerii *generației [religioase] '90*, numele generic pe care am ales să-l dăm acestei mobilizări fără echivalent în istoria recentă a Bisericii Ortodoxe Române. Mai multe indicii par să confirme posibilitatea unui răspuns pozitiv la întrebarea de mai sus. Așa după cum au arătat mai toți marii teoreticieni ai Tradiției, aceasta se compune dintr-un ansamblu de gesturi, ritualuri și dogme care trebuie transmise de-a lungul timpului, indiferent care ar fi „prețul“ plătit. Procesul de transmitere a Tradiției, adaptat anilor '90, poate fi definit prin trei cuvinte cheie, cu proprietăți benefice evidente. Mai întâi, *repetiția*: dialogurile deschise se purtau cu o mare regularitate, începuseră să facă parte din cotidian, erau o prezență

2. Expresia aparține profesorului Francois HARTOG, *Régimes d'historicité: présentisme et expériences du temps*, Seuil Paris, 2003.

obișnuită, cel puțin în marile campusuri studențești, acolo unde ele au cunoscut, de altfel, și apogeul. Apoi, *focalizarea atenției*, cu scopul introducerii și gesturilor și înțelepciunii tradiționale ortodoxe în discursul comun. Tinerii de atunci s-au apropiat de Ortodoxie de o manieră firească, neforțată, curiozitatea specifică vârstei fiind atrasă în mod natural de organizatorii care, în imensa majoritate a cazurilor, aveau cam aceeași vârstă cu cei din sală și nu recurgeau la artificii de *public relation* pentru a se face ascultați, cum din păcate se întâmplă astăzi. În fine, problema *autorității*, în strânsă legătură cu cele două aspecte evocate anterior. Tradiția nu poate fi păstrată și perpetuată în lipsa autorității – o afirmație banală, aproape un loc comun al gândirii. În cadrul „generației '90”, autoritatea a fost reprezentată de cele mai multe ori de ierarhi tineri, plini de responsabilitate, energie și conștiinți de puterea extraordinară a tinerei „turme” pe care trebuiau să o păstorească. Prin prezența lor simbolică, ei legitimau manifestările, arătând celorlalți tineri, celor mai puțin convinși sau doar „căldicei” că Ortodoxia este *altfel* decât ceea ce își imaginau sau fuseseră obligați să ignore – să nu uităm că suntem la puțină vreme după căderea regimului comunist, care impusese tăcere și uitare la adresa Bisericii. Din acest punct de vedere, Galațiul și episcopul vicar de atunci, PS dr. Casian Gălățeanul reprezintă un exemplu clar pentru înțelegerea acestei stări de fapt.

4. Transmiterea liberă, orală, a Adevărului a fost poate cel mai important câștig al spiritualității anilor '90. Procesul de transmisie orală a unei tradiții, indiferent din ce câmp ar proveni, lasă o mare marjă de libertate creativității, supleței de judecată, prin acel mecanism de „auto-reglare” existent în interiorul oricărei tradiții³. Dialogurile aprinse, deschise, uneori polemice (dar bazate pe bun simț și respect reciproc) ce se purtau între săli pline de tineri dornici de cunoaștere și diverși conferențieri, preoți, ierarhi sau personalități culturale au arătat că Biserica a știut să creeze în permanență termeni noi pentru actualizarea credinței la cerințele prezentului. „Adevărul este mereu prezent în conștiința Bisericii și Biserica Ortodoxă se manifestă cu blândețe

3. Patrick MENGET, *Mémoire de la tradition*, Editions de l'Université de Nanterre, Paris, 1993.

pentru a răspunde provocărilor momentului [...] Adevărul Bisericii nu este niciodată depășit; integrat în Biserică, el înlătură tentațiile permanente ale spiritului, constituind instrumentul intelectual al viziunii întregului plinar“, după cum scrie Olivier Clement⁴. Prin *dialog* (țin să subliniez acest cuvânt!) mii de tineri au avut șansa accesului la acest „întreg plinar“, descoperit atât prin întrebări naive, dar sincere și pline de evlavie, dar și prin adevărate lecții de teologie aplicată, dintre care unele au văzut mai târziu lumina tiparului. Cu toate că mi-am propus să fiu cât mai neutru posibil față de acest fenomen din care oarecum fac parte prin vârstă și traiectorie, nu pot să nu menționez minunata seară petrecută în anul 1993, în compania părintelui Rafail Noica și a părintelui Symeon, pe atunci monahi la Mănăstirea „Sfântul Ioan Botezătorul“ din Essex, Anglia. Veniți în Galați la invitația tânărului și dinamicului episcop Casian Crăciun, cei doi au reușit să cucerească întreaga asistență, rodul pelerinajului lor fiind cunoscuta carte „Celălalt Noica“, apărută la Editura Anastasia, în 1994.

5. Despre convertirea la Ortodoxie. A afirma faptul că mulți dintre tinerii făcând parte din fenomenul generațional al anilor '90 s-au *convertit* la Ortodoxie poate părea la o primă vedere un non-sens sau, chiar mai mult, o afirmație provocatoare. Cu toate acestea, persistă să cred că în acea perioadă s-a manifestat și produs un veritabil proces de conversiune religioasă la Ortodoxie, definită prin redescoperirea fondului liturgic și religios și întoarcerea la un stil *comunitar* de viață, specific confesiunii creștine ortodoxe. În literatura teologică europeană, dar și în sociologia religiilor, există nenumărate lucrări conținând mărturii ale convertiților, cât și tentative de înțelegere logică a actului în sine și a formelor de expresie ale acestuia. Vom încerca să ne aplecăm mai ales asupra cauzelor conversiunii, și mai puțin asupra formelor sale de manifestare. Nu ne convertim niciodată de unul singur; orice redefinire a „eu-ului“ profund, interior, implică interacțiunea cu „noi“, cu grupul din care facem parte⁵. De departe, grupul cel mai important în cadrul căruia se realiza atunci convertirea la Ortodoxie era

4. Olivier CLEMENT, *L'Eglise Orthodoxe*, Presses Universitaires de France, Paris, 1965.

5. Jean-Christophe ATTIAS, *De la conversion*, Editions du CERF, Paris, 1997.

A.S.C.O.R.-ul, implicat în organizarea și buna desfășurare a celor mai multe dintre manifestările publice religioase ale momentului, dar și grupuri de mici dimensiuni, formate în campusurile studențești. Așa cum s-a afirmat de nenumărate ori, principala cauză ar fi fost procesul de „redescoperire” a credinței, după 50 de ani de ateism oficial. Această explicație, dificil de susținut cu argumente, nu ne mulțumește. Ipoteza noastră este aceea că în ansamblul său, *secularizarea internă* a ortodoxiei anilor 1990 era încă în stadiu incipient, presiunea modernității și efectele ei corozive, mult mai redusă. Procesul a fost încurajat de absența, în acel moment istoric precis, a vectorilor perturbatori ai modernității, mai ales de lipsa televiziunilor comerciale, a Internetului etc. Direct și simplu spus, tinerii au avut mai mult timp la dispoziție pentru a fi atrași de conferințele A.S.C.O.R. decât de lumile virtuale ale Internetului, așa cum se întâmplă astăzi. În unele cazuri, conversiunea a fost totală, numeroși tineri(re) studenți alegând forma cea mai profundă de angajament, călugăria. Alteori, ea s-a manifestat prin publicarea a diverse volume ce descriu bucuria redescoperirii credinței ortodoxe, atestând sinceritatea și profunzimea fenomenului, precum și dorința de a servi ca exemplu, ca drum de urmat pentru cei ce vin din urmă.

6. Raportul laicului cu clerul – mai exact interacțiunea tinerilor cu preoții – a cunoscut o mare schimbare de paradigmă în cursul acelei perioade. Deprecierea laicului ortodox a fost aproape o constantă a perioadei comuniste, timp în care Biserica Ortodoxă Română a fost obligată să „compună” o formulă de coabitare cu puterea seculară, adesea în detrimentul laicului. Scăderea îngrijorătoare a „culturii generale” ortodoxe, șubrezirea vieții monastice, dar și rarefierea instituțiilor teologice ortodoxe au contribuit la această stare de fapt. Căderea comunismului a avut un efect aproape imediat pentru remedierea situației. Ea a permis nu doar menținerea și re-cucerirea a ceea ce s-a crezut „pierdut” în timpul dictaturii ci, mai mult, prin întoarcerea la adevăratele „izvoare” ale Ortodoxiei s-a găsit energia și *savoir-faire*-ul necesar pentru a comunica și răspândi Evanghelia într-o lume în plină schimbare, supusă crizelor unor transformări prea rapide.

Am asistat, de asemenea, la un moment de valorizare a laicului tânăr și cultivat în ochii clerului ortodox, de-a lungul întregului secol

XX prea puțin deschis dialogului cu intelectualii. Facem referință nu doar la dimensiunea spirituală și apostolică asociată apropierii dintre cele două „părți” implicate în dialog, ci și la rolul social al unui început de angajament efectiv al tinerilor **în și pentru** Ortodoxie. Pentru credincioși, indiferent de gradul de implicare în dificilele probleme ridicate de gestiunea modernității, doar bunăvoința, energia și cunoștințele teologice nu mai sunt suficiente. Laicatul ortodox tânăr al acelei perioade a arătat că pentru a aduce mai multă dreptate și justiție în lumea complexă de astăzi, colaborarea cu tinerele inteligențe creștine este absolut necesară, dacă nu indispensabilă. Numai astfel se poate ajunge la „tensiunea” fecundă necesară pentru *a fi* în lume și a contribui la bunăstarea ei.

7. Ce moștenire ne-a lăsat *Generația '90*? Mai are ea vreo influență asupra faptului religios contemporan? Un important cotidian cultural a publicat la un moment dat pe prima pagină rezultatele unei anchete derulate printre criticii literari tineri cei mai în vogă, mare parte dintre ei formați în anii '90, anchetă intitulată simbolic: „Cine îl mai citește astăzi pe Eliade?” În urmă cu 15 ani, răspunsul ar fi fost automat „toată lumea”, lectura lui Eliade fiind nu doar o chestiune de poziționare intelectuală, ci o adevărată „stare de spirit”, dificil de explicat odată cu trecerea timpului. Criticii chestionați erau extrem de sceptici, accentul fiind pus în mod repetat pe scăderea dramatică a tirajelor Eliade – un adevărat numitor comun al tuturor răspunsurilor. Nu întâmplător am menționat sondajul de mai sus, el fiind relevant pentru distanța, mică în ani, dar enormă ca stare de fapt, ce ne desparte de anii '90 și de memoria religioasă ce le este asociată. Așa cum scriam anterior, o parte din tinerii „generației '90” s-au călugărit, devenind vrednici nevoitori sau întemeietori, la rândul lor, de așezăminte monahale, reînnoind prin gestul lor miracolul ortodox al renașterii continue. Ei au adus în mediul monastic un suflu și o energie nouă, poate chiar o „re-inventare” a monahsimului, dacă ne este permisă această afirmație. Alții au ales să se dedice studiilor teologice, din pasiune și vocație, studii adăugate trunchiului de bază, în cele mai multe cazuri științe exacte sau politehnică. Cu toții au fost însă marcați, cu diferite grade de intensitate, de experiența unică a contactului direct cu o Ortodoxia reală, deschisă către dialog și fraternitate sinceră.

Au trecut mai bine de trei decenii de atunci. Locul și rolul Bisericii în societate s-a schimbat, așa cum s-a modificat și percepția tinerilor, implicarea acestora, modul în care credința se exprimă public etc. În acest cadru, „Generația '90” poate fi un veritabil model, prin dimensiunile și valoarea socială pe care le-a avut. Tinerii pot fi „câștigați” pentru credință nu doar prin ora de religie – standard, ci mai ales prin dialoguri deschise, fără complexe. Disputele și derivatele mass-media asociate prezenței religiei în spațiul public ar fi mai bine înțelese dacă s-ar organiza dezbateri dedicate modernității religioase și procesului de secularizare crescânde a lumii în care trăim. În fine, deriva către emoțional și religiozitate superficială, mediatică, străină spiritului ortodox, dar atât de prezentă din păcate astăzi, ar putea fi cel puțin încetinită prin re-inventarea acelor formidabile seri de cateheză publică *ad-hoc*, ce se derulau în anii '90 sub atenta privire a episcopilor. Mai sunt, oare, toate acestea posibile? Nostalgia, distanța și gradul personal de implicare în generația '90 mă împiedică să încerc un răspuns obiectiv. Cheia este la generațiile viitoare, cler și laici, deopotrivă.